

Özne, İdeoloji ve Söylem: Post- Marxism ve Laclau Üzerine Eleştirel Bir Deneme

Burcu ŞENTÜRK¹

Öz: Bu çalışma Laclau'nun antagonizm, eklemleme, hegemonya, toplumun imkansızlığı, durumsallık ve söylem gibi kavramlarını açıklayarak Post Marksizm'in çerçevesini açıklamaya çalışmaktadır. Post Marksizmin, Marksist düşünceye bir alternatif olarak ortaya çıkmasının toplumsal temellerini tartışmaktan yola çıkarak Post-Marksizmin Marks'ın düşüncelerinin temel dayanaklarının tamamen inkar edilmesine ne kadar dayandığı Laclau'nun ideoloji kavramsallaştırmasının bir eleştirisi üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Post-Marksizm, İdeoloji, Söylem.

Giriş

Sosyal bilimler ve felsefe alanını büyük ölçüde etkileyen Marksist kuram, diğer kuramlar gibi pek çok eleştiri almış, Post- Marksist düşünce bu eleştiriler ile beraber bu kuram içinde yeni bir alan açmıştır. Kurama getirilen eleştiri ve Post-Marksizmin ortaya çıkışı sadece düşünsel alandaki dönüşümlerle gerçekleşmemiştir. Bu yazı kapsamında da, Laclau'nun antagonizma, eklemleme, hegemonya, toplumun imkansızlığı, olumsuzluk ve söylem kategorileri, post Marxism'in genel hatları etrafında tartışılacaktır.

1 Dr. Ege Üniversitesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, burcu.senturk@ege.edu.tr

Post Marksist Düşüncenin ortaya çıkışı

20. Yüzyılın sonu sosyalizmden geri çekilişin, sınıftan kaçışın küresel bir eğilim haline gelmesine tanıklık etmiş, ırk, din, inanç, etnisiteye ve cinsiyet gibi aidiyetler sınıfsal bağlarından koparak yine sınıfın yerini almışlardır (Kaya 2008, 161, Wood 1998, Pletsch 1999, 197). Emeği koruyan politikaların ve uygulamaların tamamen bir yana bırakılması siyasi dili, akademik tartışmaları, kişilerin kendilerini anlama biçimlerini de derinden etkiledi. Ne sınıf artık toplumu anlamakta bir analiz birimiydi ne de emek bir kimlik ya da değer yaratabiliyordu (Sennett 1998:64-71). Batı Avrupa'daki refah devleti politikaları, 1968 hareketleri ve nükleer karşıtı hareket ve barış hareketi ile diğer yeni toplumsal hareketlerin Batı Avrupa'da görünür olmasının etkisiyle de işçi sınıfı eksenli politikayı tartışılır kılınması, post Marksist düşüncenin gelişimi için ortam hazırlamış politik unsurlar olarak düşünülebilir. Bunlarla birlikte Yeni Sağ ideolojinin ve neo-liberal ekonomi politikalarının ortaya çıkması ve 1980'lerin toplumsal muhalefet güçleri açısından pek de umutlu bir tablo çizmiyor olması da hesaba katılmalıdır. Politik ve teorik kökenleri açısından bu kadar gerilere götürülebilecek post Marksist anlayışın 1980'lerde hem akademik hem de politik çevrelerde popülerlik kazanmasında en büyük hamle ise Laclau ve Mouffe tarafından gerçekleştirilmişti (Kaygalak 2001: 33-35.)

Post Marksizm'in aslında genel Marksist çerçeveden yola çıktığını ancak diğer yandan, tam da Marksizm'in toplumsal kuramı açısından temel olarak kabul ettiği, üretim tarzı ve mülkiyet ilişkileri bağlamında konumlanmaları ve nesnel koşulları kendisine temel almayıp, bunun yerine, toplumsal cinsiyet ve etnisite başta olmak üzere sınıftan öte diğer toplumsal ilişkilenebilecek biçimlerini çıkış noktası alabilen toplumsal çözümlere yer vermişlerdir. Laclau ve Mouffe da Hegemonya ve Sosyalist Strateji eserlerinin giriş bölümünde Marksist teorinin çağdaş sorunlar ışığında yeniden okunmasının bu teorinin merkezi kavramlarının yapı-bozumunu kaçınılmaz kıldığını belirtmekte ve bu durumun da kendi post Marksizmleri olduğunu söylemektedirler (Laclau& Mouffe 2008:10-29).

Genellikle Marksizm'den bir kopuş noktası olarak ele alınan Post Marksizmin hem Marksistler hem de Post Marksistler tarafından Marksizm ile olan ilişkisi ve karşıtlıkları üzerinden anlatılmaktadır. Post Marksist felsefe ile çok yakından ilgili olan yeni toplumsal hareketleri incelediği çalışmasında Coşkun (2007: 36) Post Marksizm'e ait genel özellikleri ve bu kuramın ortaya koyduğu önerilerden özetle şu şekilde bahsetmektedir: Post Marksizm içerisinde tikel ve olumsal olan kabul görürken, bunun karşısında her türlü evrenselcilik, zorunluluk ve nesnel çıkarların belirleyiciliği dışlanır. Toplumsal şekillenmelerde, politika yapma alanlarında ve bireylerin bu politikalara dahil olmaları sürecinde söylemin kurucu özelliği ve bizzat siyasetin özerkliği aslolarak alınırken, ekonomik belirleme hesaba katılmaz. Coşkun'un belirttiği diğer önemli bir özellik ise Post Marksizm'in önüne koyduğu proje ve bu projeyi gerçekleştirecek özne konumsallıkları ile ilgilidir. Post Marksizm önüne artık işçi sınıfının önderliğinde bir sosyalist devrim yerine, değişik ve birbirine benzemeyen özne konumları aracılığıyla kurulan radikal bir demokrasi projesi koymuştur. Bu tür bir değişimin nedenini ise sosyalizmin içinde bulunduğu kriz ile ilişkilendirerek şu cümlelerle daha açık hale getirirler:

“Şimdi kriz içinde olan, işçi sınıfının ontolojik merkeziliğine, bir toplum tipinden diğerine geçişte kurucu moment olarak büyük “D” ile yazılan Devrimin rolüne, tamamen bütünleşmiş ve homojen bir kolektif irade gibi yanıltıcı bir beklentiye dayanan bütün bir sosyalizm anlayışıdır. Çağdaş toplumsal mücadelelerin çoğul ve çok çeşitli karakteri, bu politik tasavvurun dayandığı son temeli de nihayet ortadan kaldırmıştır... Böylece teorik krize yol açan şey, bizzat çağdaş toplumsal mücadelelerin çoğulluğu ve bu mücadelelerin içerdiği zenginlikler olmuştur (Laclau-Mouffe, 2008:8).

Laclau ve Mouffe'un temel dayanak noktalarından biri, tikelci siyasal kimliklerin günümüzde giderek arttığı için Marks'ın sınıf anlayışının evrenselci bir ilke olarak reddedilmesi gerekliliğidir. Benzer bir yaklaşımı Touraine de dillendirmekte, içinde bulunduğumuz dönemin her türlü evrenselci ilkeyle, doğalcı toplum görüşleriyle, tarih felsefeleriyle

ve tüm toplum merkezilik biçimleriyle aramızdaki bağı kopardığını ileri sürerek, şimdiki dönemin eskiye göre aslında daha modern olduğunu söylemekte ve bu noktadan hareketle ister us birliği, ister din birliği, isterse de budun birliği olsun, her türlü birlik anlayışının eleştirilmesinin önemli olduğunu belirtmektedir (Touraine, 2000:201 ve 223). Post Marksistler de modernizmi eleştirmekte, evrenselcilik iddiasından dolayı da Marksizm de bundan nasibini almaktadır:

Modernlik, bir tamlığı, kusursuz bir şekilde kurumlandırılmış bir toplumsal düzeni başarmaya muktedir, sınırsız bir tarihsel eyleyici hayaliyle yola çıktı. Bu tamlığa giden yol nasıl bir şey olursa olsun –dağınık bireysel iradeler çoğulluğunu bir arada tutacak bir ‘görünmez el’ ya da saydam ve akılcı bir toplumsal ilişkiler sistemi kuracak bir evrensel sınıf-, her zaman, bu tarihsel dönüşümün faillerinin her türlü tikelciliğin ve her türlü kısıtlamanın üstesinden gelebileceğini ve kendisiyle barışık bir toplum dünyaya getirebileceğini ima etti. Modernliğin gözünde, gerçek evrensellik bu anlama geliyordu. Oysa çağdaş sosyal ve siyasal mücadelelerin çıkış noktası, güçlü bir şekilde kendi tikelliklerini öne sürmektir, hiçbirinin, kendi başına, toplumun tamlığını gerçekleştirilmeye muktedir olmadığı yönünde güçlü bir inançtır (Laclau, 2000:26-27).

Post Marksizm, Marxism temelinde politik olarak belirsiz ilkelerden yola çıkması ve temel olarak politik eylemliliğini sınıf siyasetinden ayırma yolunu seçerek yürütmesinden ötürü eleştirilmektedir. Ellen Meikins Wood (2006:14), genel olarak yeni hakiki sosyalizm başlığı altında ele aldığı Post Marksizm’in sınıf gibi evrensel bir birleştirici zeminin olmayışı ve böylesi önemli bir ögenin yokluğunda da Post Marksizm’in sahiplendiği evrensel amaçların çok genel ve belirsizlik taşıyan ilkelere dayanmak durumunda olduğunu belirtiyor ve bu durumda da Post Marksizm’in anti-Marksizm’e giden yolda kısa bir durak gibi karşımıza çıktığını söylüyor. Buna benzer olarak Harvey bu duruma şöyle bir itirazda bulunur: “Evrensellik koşulundan hiçbir zaman kaçınılmaz; bunu yapmanın yollarını arayanlar ise, ..., bu koşuldan kurtulmaktan çok yalnızca onu gizlemek sonucuna ulaşırlar” (Harvey, 2001:1999). Nitekim, “evrenselin söylemini ve onun ancak az sayıda

öznenin ulaşabileceği “doğru”ya ayrıcalıklı bir yaklaşma noktasının var olduğu şeklindeki örtük varsayımını terk etmeden hiçbir radikal ve çoğul demokrasi olamaz” (Laclau-Mouffe, 1992:234) diyen Laclau’da evrensellik iddiasından vazgeçememiş, bir başka çalışmasında tam tersi anlamlara gelebilecek sözler sarfetmiştir:

“Evrensel, hiç tereddütsüz boştur ve ancak farklı bağlamlarda somut tikellerle doldurulabilir. Ama aynı zamanda, ne türde olursa olsun her cins siyasal etkileşim için mutlak anlamda elzemdir, çünkü evrensel bir referans yoksa hiçbir siyasal etkileşim de yoktur (Laclau, 2000:40). Her türlü evrensel ilkeyi bir tarafa bırakmış soy bir tikelcilik mümkün müdür? Evet cevabını kuşkuyla karşılamak için birçok neden var. ...., Örneğin, tüm etnik gruplar için kültürel özerklik hakkını savunmak, ancak evrensel gerekçelerle doğrulanabilecek bir iddiayı tartışmaya açmak demektir (Laclau, 2000:23). .....eğer bizzat toplumsal bütünlük nosyonu masaya yatırılıyorsa, ‘tikel’ kimlikler nosyonu da eşit ölçüde tehdit altındadır (Laclau, 2000:63).”

Post Marksist kuramda yapı ve üst yapı arasındaki ilişki bir belirlenim durumunun ötesine gitmekte ve dönüşlü (reflexive) bir durum içinde ele alınmaktadır, en önemlisi ise bu iki düzey arasındaki nedensel ilişkinin koparılmış olmasıdır. Bu çerçevede bakıldığında, üst yapısal düzeydeki ilişkilerin yapısal durumda cereyan edenlerden etkilenip etkilenmediği sorusuna kesin bir cevap verilmez, bunun da ötesinde iki düzey arasında birbirini gerektiren durumlar bir belirleyici olarak ele alınmaz. Ekonomik alanın bizzat kendisi de söylemsel olarak politika alanında kurulduğu için, ekonomik alanın doğası ile oluşumu arasında hiçbir bağlantı görmeyen Laclau ve Mouffe ekonominin ağırlığının ancak görece bir ağırlık olabileceğini söyler (Adaklı 2001: 25). Laclau ve Mouffe, yapı ve üst yapı arasındaki nedensel ilişkiyi ve ekonominin diğer alanlar üzerindeki belirleyici rolünü kabul etmenin, kendilerinin en çok karşı durduklarını belirttikleri “özcülüğe” düşme olduğunu öne sürmektedirler:

“Ekonominin belirleyiciliği : Sorun şu ki, “ekonomi” her toplum tipi için son kertede belirleyici ise, bütün özgül toplum tiplerinden bağımsız

olarak tanımlanmalıdır; ekonominin varoluş koşulları da bütün somut toplumsal ilişkilerden ayrı olarak tanımlanmalıdır. Ne var ki bu durumda, bu varoluş koşullarının tek gerçekliği, ekonominin varoluşunu ve belirleme rolünü kesinlemek olacaktır – başka bir deyişle bunlar ekonominin içsel bir momenti olacaklardır; farklılık kurucu bir rol oynamayacaktır.” (Laclau&Mouffe 2008: 159).

Post Marksizm’de Özne ve Toplumsal Belirleyicilik

Ekonomik alan ile siyaset arasındaki zorunlu bağın koparılması ve bu ikisi arasındaki nedensellik ilişkisinin reddedilmesi önemli bir sonuca yol açar: Bu ikisi arasında nedensel bir ilişki yoksa, toplumsal sınıfların siyasal kimlikleri nasıl oluşmaktadır?

Laclau ve Mouffe Gramsci’nin hegemonik öznelerin zorunlu olarak temel sınıflar düzleminde kuruldukları tezini (Laclau-Mouffe, 2008:172) ve hegemonik bir gücün nihai çekirdeğinin bir temel sınıftan ibaret olduğunu reddederler (Laclau-Mouffe, 2008:168). Bu nedenle, hegemonyanın sınıfsal karakteri reddedilmekte, hegemonyanın alanı artık farklı tikeliklerin alanı olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal kimliğin belirlenmesi, sonsuz sayıda anlamsal farklar arasında bir sabitleme oyunu, yani söylemin kuruluşudur (Üşür, 1997:55). Bu durumda, toplumsal olan her şey ve bunun içerisindeki özneler ancak söylemler aracılığıyla ve söylemsel olarak kurulurlar. Dolayısıyla, hegemonya alanı farklı tikeliklerin birbirleriyle eklemlendikleri bir alan olmaktadır. Politik özneler, bundan dolayı, artık sınıfsal değil, “karmaşık kolektif iradeler”dir (Laclau-Mouffe, 2008:87).

Bu durumda, Post Marksizmin, sosyalist projeyi sınıfsızlaştırdığından, sosyalist hedefleri sınıf olgusundan uzaklaştırdığından ve nihayetinde de tarihsel süreçlerin materyalist çözümlemesinin reddedilmesini beraberinde getirdiği iddia edilebilir (Wood 2006: 20-25). Ancak, sosyalist yönelimlerin yeniden tanımlanmasıyla, sınıf kavramı merkezi ve belirleyici önemini yitirmiş olsa dahi yine de Laclau ve Mouffe’un öznesi olmayan bir harekete gönderme yaptıklarından da bahsedilemez. Post Marksist projede Wood’a göre, ortak zemini salt maddi çıkar değil,

akıl ve vicdan sahibi insanlar özellikle de aydınlar önemli bir rol üstlenmekte ve bu projelerde belirleyici rolü oynamaktadırlar.

Böylece Post Marksizm'in, Klasik Marksizm'den ayrıştığı temel noktalardan birisi ortaya çıkmış olur. Post Marksizm'de işçi sınıfı toplumsal hareketlilik ve değişiklik yaratma çerçevesinde ona Marksizm çerçevesinde atfedilmiş olunan belirleyici özne rolünü kaybetmiştir. Post Marksistlere göre, işçi sınıfının sosyalist mücadeleye katılma ya da ideolojilerinin bu yönde şekillenmesi anlamında nesnel konumları itibariyle bir özerkliği ya da diğer sınıflar karşısında bir önceliği bulunmamaktadır. Terry Eagleton (2005:301), politik bir bilincin şekillenmesinde ve mücadele pratiklerine katılmada öznelerin nesnel çıkarlarının belirleyici olabileceğini savunmanın, bu çıkarlar tam da üretim ilişkileri içindeki konum tarafından belirlenen çıkarlar anlamına gelmesi sebebiyle Post Marksist çerçevede ekonomik indirgemecilik olarak addedileceğini, işte tam da bu yüzden de reddedileceğini söylemektedir.

İdeoloji ve Söylem

Sosyalizm projesindeki Marksist ve Post Marksistlerin bu derin ayırımından bahsederken ideoloji ve söylem mevzuları da mutlaka anılması gereken noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Laclau ve Mouffe (2008:169) anlatıları boyunca ağırlıkla yer verdikleri eklemleme ve söylem kavramlarını şöyle tanımlamaktadırlar :“eklemleyici pratiğin bir sonucu olarak öğeler arasında kimlikleri değişecek bir ilişki kuran her türlü pratiğe eklemleme, eklemleyici pratikten doğan yapılaşmış bütüne ise söylem diyeceğiz”. Bahsedilen bu söylemsel yapı sadece “bilişsel [cognitive] ya da “düşünsel” [contemplative] bir varlık olarak ele alınamaz, bu tam da toplumsal ilişkileri oluşturan ve düzenleyen bir eklemleme pratiğidir.

Laclau ve Mouffe, Radikal Demokrasiye giden yola katkı sağlayacak olan özneler temelinde düşünüldüğünde ideoloji ve söyleme büyük rol atfetmektedirler, çünkü, yukarıda da belirtildiği üzere öznelere politik yönelimlerini ve etlemlilikleri Marksizm'de değinildiği gibi onların nesnel konumları ve bu konumların yarattıkları nesnel şartlarla

şekillenmez. Bunun tam tersine, ideolojilerin ve buna bağlı olarak da eklemlenme pratiklerinin bireyleri özne olarak konumlandıklarını ve politik duruşlarının da yine bu pratikler sayesinde şekillendiğini söylemektedirler. Eagleton'da (2005:297) yine benzer bir şekilde, Post Marksist düşüncede öznelerin siyaset ve ideolojilerin bizzat ürünleri olduğunu, toplumsal çıkarların da siyaset ve ideolojiye kaynaklık edemeyeceğini zira bizzat kendilerinin onların ürünü olduğunu ve bu şekilde de siyaset ve ideolojinin üzerinde çalışabileceği herhangi bir hammadeden söz edilemeyeceğini öne sürmektedir.

Özneleri, özne olarak ortaya çıkaran deneyimlerin de çok kesin söylemsel olanaklılık koşullarına bağlı olduğu ifade edilmektedir. Bununla ilintili olarak, öznelerin toplumsal ilişkilerin kökeni olamayacağı noktasından hareket eden Laclau ve Mouffe (2008:185), kimliklerin de -Marksizm'de kurulduğu gibi- sabit olmadığını vurgulayarak metinlerinde “özne” kategorisini her zaman, bir söylemsel yapı içindeki “özne konumları” anlamında kullanacaklarını belirtmişlerdir. Değinilen bu özne konumlarının kendisi de ilişkisel ve değişkendir ve tam da bu nedenden dolayı bu konumlar istikrarsız bir şekilde işgal edilmektedir.

Laclau ve Mouffe (2008:117-8), Marksizm'den belli bir dereceye kadar bir kopuş sergilediklerini kabul etseler de, Marksizm içinde değerlendirilen Gramsci'nin bir çok kavramsallaşmasını benimsediklerini ve bunları daha ileriye götürmeye çalıştıklarını ifade ederler ve Gramsci'de politik öznelerin bizzat sınıflar değil “karmaşık kolektif iradeler” olduğunu da dile getirirler. Bu kolektif irade, dağınık ve parçalı tarihsel güçlerin politik-ideolojik eklemlenmesinin bir sonucudur ve tarihsel bir eylem ancak dünyanın eşit ve ortak bir anlayışı temelinde, tek bir hedef etrafında bir araya geldiği bir ‘kültürel- toplumsal’ birliğe varılmasını öngören ‘kolektif insan’ tarafından gerçekleştirilebilir. “Kolektif insan” kavramında Laclau ve Mouffe'un özellikle vurguladığı diğer bir nokta ise bu kavramın Leninist perspektifte söz edilen sınıf ittifakından çok uzak olduğudur. Ancak öte yandan Hobsbawm bu tür kolektif kimlikler için “deriden çok gömlek gibidirler” ifadesini kullanır (Hobsbawm 1996. Akt. Adaklı 2001: 19). Bu tür kimlikler için kendiliğinden doğal

biçimde değil, toplumsal olarak yapılandırılmış, seçmeciliğe dayanan bir kimlik oluşumu söz konusudur ve Marksistler için bunlar yine de kapitalist sistemin uluslar arası ölçekli müdahalelerinden veya üretim ilişkilerinin farklılaşan yeni boyutlarından muaf olarak gelişmiş değildir (Adaklı 2001:19). Bu sebepten ötürü, sosyalist projedeki toplumsal üretim koşullarının sunduğu nesnel konumları itibariyle benzer çıkarlar etrafında bir araya gelen failler yerine, post Marksizm'deki Radikal Demokrasi hedefine yürüyen ve yine bu hedef karşısında herhangi bir öncelikli pozisyonda bulunamayan özne konumlarının ortak bir çıkarlarının oldukları öne sürülemez. Savran (2006:74), Post Marksizmde öznenin ele alınışına ait bu durumun, bu çerçevede özcülükten kurtulmak için sadece politik failler ile üretim ilişkileri arasındaki bağın kopmasının yeterli olmadığını ancak bu kimliklerin muhakkak ki sorgulanmaları, öğrelerine ayrılmaları, parçalanmaları gereksiniminden kaynaklandığını öne sürmektedir.

Mücadele ve politika ancak ideoloji alanında, söylem aracılığıyla üretilebilmektedir. İdeolojiyi hareket noktası alan söylem ile öznellik konumları, belirli bir hegemonyaya dahil edilirler. Politik ve ideolojik mücadeleler, ekonomik sınıfların mücadeleleri olarak Marksizm'in tam da politika pratiğinin merkezine yerleştirmiş olduğu sınıfsal çıkarlar, Laclau ve Mouffe'a göre hiçbir şekilde politikaya ve ideolojiye ekonomi alanı tarafından verilmez. Bunun tersine "çıkarlar politik pratiğin içinden doğarlar ve belirli politik pratik tarzlarının bir sonucu olarak belirlenirler. Politik pratik sınıf çıkarlarını tanıyıp sonra da onları temsil etmez; temsil ettiği çıkarları kendisi kurar." (A. Cutler vd., c. 1. akt. Laclau & Mouffe 2008:193). Dolayısıyla bir yerel topluluk hareketinin, ekolojik bir mücadelenin, bir cinsel azınlık hareketinin politik anlamı baştan verilmiş değildir; diğer mücadele ve taleplerle hegemonik eklenmesi çok kesin bir biçimde bağlıdır (Laclau-Mouffe, 2008:110-114).

Diğer bir önemli nokta ise, ideoloji ve söylem yoluyla çıkarları kurulan öznenin hegemonya tahayyülünden önce varlığının mümkün olmasıdır. Laclau ve Mouffe, Radikal Demokrasi mücadelesinde önemli bir yer atfettikleri hegemonyayı tam da ideolojilerden yola çıkarak politika

yapmanın bir aracı olarak görmektedirler. Eşdeğerlilikler ve Farklılıklar mantığıyla hareket eden hegemonya kavramı, bir söylem eşliğinde momentlerin bir kısmını diğer bir kısmı ile karşı karşıya getirme suretiyle varolabilir. Hegemonya içeriğinde, momentlerin durumu diğerleri ile olan farklılıkları ya da aynı şekilde eşitlikleri temelinde de kurulabilir. Öyleyse toplumsal olana ait olan her şey ve bunun içerisindeki öznel konumlanmalar da ancak söylemsel olarak kurulurlar ve hegemonya alanı da bu bağlamda farklı tikelliklerin birbirine eklemledikleri alan olarak ortaya çıkar. Laclau ve Mouffe (2008:214) hegemonyanın, toplumsalın tamamlanmamış ve açık karakterini gerektirdiği için ancak ve ancak bir eklemleyici pratiklerin egemen olduğu bir alanda kendine yer açacağını söylemektedirler : “Her momentin anlamının kesinlikle sabit olduğu kapalı bir ilişkisel kimlikler sisteminde hegemonik bir pratiğe kesinlikle yer yoktur. Hiçbir yüzergezer gösteren içermeyen, bütünüyle başarılı bir farklılıklar sistemi herhangi bir eklemlemeyi olanaklı kılmayacak, bu sistem içindeki bütün pratiklere tekrarlanma ilkesi egemen olacak ve ortada hegemonize edecek hiçbir şey kalmayacaktır”.

Marksizm de hegemonya öncesi kimlikleri, sınıfsal yani özcü sabit kimlikler olarak ele aldığı için post Marksizm tarafından eleştiriye uğramıştır (Savran 2006: 81). Oysa ki Post Marksizm’de hegemonya kavramının ekonomik bir düzeyde değil, ideolojik ve söylemsel pratikler düzeyinde kurulduğu söylenebilir. Söylemsel olarak hegemonyaya büyük önem atfeden Laclau ve Mouffe (2008:123) ise, Gramsci’de kavramsallaştırılan hegemonyanın toplumsal karmaşıklığı politik mücadelenin koşulu olarak gördüğünü ve tarihsel öznelerin çoğulluğuyla bağdaşan demokratik bir politika pratiğinin temelini attığını söylerler ve Gramsci her ne kadar –çoğunlukla Marksist yorumlara göre- yine sınıfı merkeze koysa da kendi çabalarının Gramsci’nin bu hegemonya kavramını radikalleştirmek olduğunu ifade ederler.

Politika yapmanın “özne durumlarını” tanımlamanın vazgeçilmez aracı olarak hegemonik bir eklemlemmeden söz edilebilmesi için, antagonist güçlere ve bu güçler arasındaki sınırların muğlaklığına ihtiyaç vardır. Hegemonik pratiklerin kendileri de zaten bu toplumsalın

tamamlanmamış ve açık karakterini gerektirirler. O halde sabit olmayan öğelerin oluşturdukları bir alan, bu öğelerin eşdeğerlilik ve farklılık temelinde hareket ederek taraflardan herhangi birine ait olabilmesinin mümkün olması, ve yine bu tarafların da sabitlik içermeyecek şekilde sürekli yeniden tanımlanmaları hegemonyayı mümkün kılmaktadır. (Laclau Mouffe, 2008: 216). Buradan hareketle hegemonyanın, kopmak üzerinden değil, ancak kapsamak, dahil etmek yanına almak dinamikleriyle gelişebileceği söylenebilir.

Post Marksist düşünce çerçevesinde, tıpkı toplumsal failin oluşumu ve çıkarların belirlenmesinde olduğu gibi, antagonizma kavramından bahsedilirken de öznelerin nesnel konumlanmalarından, sınıfsal durumla birebir alakalı toplumsal temellerden bağımsız bir antagonizma kavramsallaştırması ile karşı karşıya gelinmektedir. Oysa ki Marksizm toplumsal olanda var olan antagonizmalara da bir nesnellik atfetmekteyken, post Marksizm içerisinde antagonizmalar tam da bu nesnelliklerin sınırlarını göstermekteydiler (Savran 2006: 75). Post Markizm içerisinde ise antagonizmalar açık bir biçimde, ideoloji alanında varlığını sürdüren ve söylemle ilişkili olan ayrılıklara tekabül etmektedir.

Laclau ve Mouffe'un (2008:200) kavramsallaştırmasında ise antagonizmayı açıklayacak kategoriler olarak "gerçek karşıtlık" da "çelişki" de dışarıda bırakıldığına her ne kadar antagonizmanın özgüllüğünü kavramak mümkün değilmiş gibi gözükse de antagonizma bu iki kategoriye de inirgenemez. Antagonizma, bütünlükler, bütünlüklerin oluşmasının imkansızlıkları ve farklılıklar üzerinden düşünülmelidir: "Başkası"nın varolması benim tamamen kendim olmamı önler. İlişki tam bütünlüklerden değil, bu bütünlüklerin oluşmasının olanaksızlığından doğar. Başkası'nın var olması mantıksal bir olanaksızlık değildir: O vardır, dolayısıyla bir çelişki değildir. Fakat bir nedensellik zinciri içindeki pozitif nitelikte, farklılık arz eden bir moment olarak da sınıflandıramaz, çünkü o takdirde ilişkiyi her bir gücün ne olduğu belirlerdi ve bu oluşun olumsuzlanması söz konusu dedi olmazdı. Antagonizma var olduğu sürece, tam bir 'kendim için varoluş' olamam. ...: Onun nesnel varlığı benim var-olmamamın bir simgesidir ve böylece o, kendisininin

tam pozitiflik olarak sabitleştirilmesini önleyen bir anlamlar çoğulluğu tarafından aşılır. Gerçek karşıtlık, şeyler arasındaki nesnel –yani belirlenebilir, tanımlanabilir– bir ilişkidir; çelişki de kavramlar arasındaki tanımlanabilir bir ilişkidir; antagonizma ise, kısmi ve kararsız nesnelleştirme olarak ortaya çıkar ve her türlü nesnellüğün sınırını oluşturur” (Laclau&Mouffe 2008:200-1).

Antagonizma kavramsallaştırmasının Post Marksizm’in kendini Marksizm’den ayrıştırdığı önemli noktalardan birisi olduğu ileri sürülebilir. Marksist çerçevedeki toplum kuramında, toplumun bizzat kendisi antagonizmalar üzerine kurulmaktadır. Toplumun şekillenmesinde temel mekanizma olan üretim tarzının kendi var oluş koşulları bizzat özneler olarak sınıfların arasındaki antagonizmalara bağlıdır ve yine bu üretim tarzını değiştirecek, yeni bir toplum tahayyülünü yaratıp bu proje etrafında sağlanabilecek hareket ise bu antagonizmaların ürünü olan, antagonizmaların yarattığı özneler ile mümkün kılınabilecekti. Kısacası, hem toplum, hem de sosyalist hedefler antagonizmalar üzerinden şekillenmekteydi.

Öte taraftan, Post Marksist düşünce sisteminde, toplumun olanaksızlığından bahsediliyor ve toplumun bu imkansızlığı bizzat antagonizmalar ile ilişkilendiriliyordu. Toplumsal çatışmanın a priori ayrıcalıklı failer etrafında yoğunlaşmadığını iddia eden Laclau ve Mouffe (2008:187) toplumsal çatışmaların mantığını ortaya koyarken tabiyet ilişkilerinin antagonist ilişkiler olmadığı kabulüyle hareket etmektedirler. Toplumsal failer arasındaki farklılıklara dayanan eşitsiz ilişki de antagonist olmak durumunda değildir ve bu durumun kendisi antagonist ilişkilerin kaldırılmasında da ideal koşullarını ortaya çıkarır (Savran 2006: 46).

Burada sözü edildiği gibi toplumsal yapı antagonizmalar ile örüldüğünden ötürü, bir toplum olarak var olması mümkün görülmemektedir. Bu durum Laclau ve Mouffe (2008:202-3) tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: “Kesin bir ifadeyle söylersek, antagonizmalar toplumun içinde değil dışındadırlar ya da daha doğrusu, toplumun sınırlarını, onun kendisini tam olarak oluşturmasının olanaksızlığını oluştururlar. ....Toplum hiçbir zaman toplum olmayı tam olarak başaramaz;

çünkü bu sınırlanma onun içindeki her şeye nüfuz eder ve onun kendisini nesnel bir gerçeklik olarak kurmasını önler.”

Toplumun kendi iç dinamiklerinden dolayı var olamadığı bir toplumda politika yapmak, çıkarları temsil etmek, ideolojik ya da nesnel konumlanmalar temelinde bir proje oluşturma nasıl mümkün olacaktır? Böylesi bir durumda, Laclau ve Mouffe (2008:193-4) belli taleplerin hegemonize edilmesi pratiğinden bahsederler. Eklemleyici özne söylemsel formasyon olabilir (Adaklı 2001: 24). Laclau ve Mouffe, “siyasetin yeni bağlamını” kimlik siyasetinin oluşturduğunu ileri sürerek, “agonistik demokrasi” (çatışmacı çoğulculuk) adını verdikleri ve kimlik ve fark ilişkisini dikkate alan bir demokrasi ve bu demokrasinin işleyeceği bir kamusal alan yaklaşımı geliştirmişlerdir (Coşkun 2007: 52). Agonistik demokrasi biçiminde ise hedeflenen şey toplumsal örüntüde var olan çatışma ve çelişkileri ortadan kaldırmak değildir; bu tür bir demokrasi içerisinde antagonistik güçler arasında rasyonel bir uzlaşma sağlamak amaçlanmamıştır. Bunun yerine, demokratik bir projenin gerçekleşmesi için, birbirleriyle çatışan bu unsurları harekete geçirerek çatışmacı bir konsensus ortamı yaratmayı hedefler (Coşkun 2007: 77) Dolayısıyla hegemonya kavramını kurmak için gereken şey, tutarlı bir bağlam içinde gösterilecek basit bir spekülasyon çaba değil, karşılıklı çelişkili söylemsel görünüm arasında bir uyum bağlamayı gerektiren daha karmaşık bir stratejik harekettir (Laclau&Mouffe 2008:150-151).

Sonuç

Sabit bir özne kategorisi olarak sınıfların reddedilmesi ve farklı özne konumları temelinde oluşmuş antagonizmaların tanınması Radikal Demokrasi anlayışının temelini oluşturmaktadır. Radikal Demokrasi anlayışı, özü itibarıyla liberal demokrasinin daha fazla genişletilmesidir. Laclau ve Mouffe “...solun görevi Liberal Demokratik ideolojiyi reddetmek değil, tersine onu radikal ve çoğul bir demokrasi doğrultusunda derinleştirmek ve genişletmek olabilir” (2008: 216) sözleriyle bu noktayı açıklamaktadırlar. Nitekim, yukarıda görüldüğü üzere, tarihi yapan özneler olarak işçi sınıfının dönüştürücü gücünden artık bahsedilemeyeceği

için, bütün tikel kimlikler ancak radikal bir demokraside, eş deyişle gelişmiş liberal bir demokraside var olabilirler. Ne var ki, toplumun bölünmüşlüğü, iç çelişkileri ve farklı düzeydeki antagonizmalar ortadan kaldırılamaz olduklarından, Laclau ve Mouffe'a göre, "demokratik bir toplumda iktidarı/zoru konu alan herhangi bir teori, iktidarın/zorun yok edilmesiyle değil, demokrasiyle bağdaştırılması mümkün iktidar/zor biçimleriyle uğraşan bir teori olmak zorundadır. Ve bunun nedeni ..... toplumun ..... bir yap boz gibi yapılanmamış olması ve sonuçta farklı talep ve dil oyunlarını birbirleriyle çarpışmaktan alıkoymanın imkansızlığıdır" (Laclau, 2000:177). Toplum değişik antagonizmalardan oluştuğu için, siyaset de kimlik ve fark ilişkisi üzerine kurulmalıdır. Çünkü yeni toplumsal hareketlerin temeli bireylerin kendi kimliklerini oluşturma süreci iken, farklılık politikaları da farklı kimliklerin bir arada yaşamasını sağlayan bir araç olacaktır.

Kaynakça

- Adaklı Gülseren.(2001). "Post Marksizmin Kuramsal ve Siyasal Açmazları" *Praksis* 1 s.13-32
- Coşkun, Mustafa Kemal. (2007). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*. Ankara: Dipnot Yayıncılık
- Eagleton, Terry. (2005) *İdeoloji* (çev. Muttalip Özcan)İstanbul :Ayrıntı Yayınları .
- Kaya, Yunus. (2008). "Proletarization with polarization: Industrialization, globalization, and social class in Turkey, 1980-2005." *Research in Social Stratification and Mobility*, 26(2):161-181.
- Kaygalak, Sevilay. (2001). "Post Marksist Siyasetin Sefaleti:Radikal Demokrasi" *Praxis*, 1 s.33-59.
- Laclau, Ernesto. (2000). *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, (çev. E. Başer), İstanbul: Birikim yayınları.
- Laclau, Ernesto, Mouffe, Chantal. (2008). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (çev. A. Kardam-D. Şahiner), İstanbul: Birikim Yayınları

Pletsch, Carl. (1999). "Class, nationalism and identity politics." *Peace Review* 11 (2):197-202.

Savran Acar, Gülnur..(2006) *Yapı-Özne Gerilimi* İstanbul :Kuram Yayınları

Touraine, Alain. (2000). *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, (çev. O. Kunal), İstanbul: YKY.

Üşür, Serpil. (1997). *İdeolojinin Serüveni*, Ankara: İmge Yayınları

Wood, Ellen Meiksins (1998). *Retreating from Class: The New 'True' Socialism*. London, NewYork: Verso Books.

Wood, Ellen Meiksins . (2006) *Sınıftan Kaçış Yeni Hakiki Sosyalizm* (çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Yordam Kitap

*****

Abstract: -Post-Marxizm and Notion of Ideology: A critical essay on Laclau- This article aims at exploring the framework of post-Marksism by means of clarifying the key Laclaudian concepts such as antagonism, articulation, hegemony, impossibility of society, contingency and discourse. Starting from a discussion on the social basis of appearance of Post-Marxism as an alternative to Marxist thought, the extent to which postMarksism relies on a total denial of the fundamental premises of Marks's thought will be discussed throughh a criticism on Laclau's conceptualization of Ideology.

Key words: Post- Marksixm, Ideology, discourse

